

УДК 811.162.1+811.161.2]373.7

КИТ У ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Юлія САГАТА

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра польської філології

У пропонованій статті розглядається поняття мовної картини світу і поняття конотації як найпоказовіших виразників специфіки сприйняття дійсності народом. Проводиться аналіз семантики польських і українських фразеологізмів з компонентом *kit* – *kot* з точки зору виокремлення конотацій, пов'язаних із цим словом у свідомості поляків та українців. Виявлена значна спільність конотативного сприйняття тварини обома народами і разом з тим національно специфічні конотації в образі kota у мовній картині світу українців і поляків.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, мовна картина світу, конотація, анімалістичний компонент, фразеологічне значення.

Образи тварин, на які людина проєктує суб'єктивне розуміння і сприйняття власних рис, недоліків та цінностей, викликають велике зацікавлення у мовознавців, що досліджують мовні картини народів світу. Мовними фактами, які найяскравіше проявляють специфіку інтерпретації навколишньої дійсності окремими мовними колективами, є фразеологічні одиниці (далі ФО). Об'єкт пропонованого дослідження – фразеологізми, що містять у своєму складі анімалістичний компонент (далі АК) *kit* – *kot*. Предмет дослідження становлять конотації АК *kit* – *kot* у польській та українській фразеології.

У польському мовознавстві вже існує кілька досліджень, присвячених аналізу фразеологізмів з цим АК під кутом зору виявлення специфіки конотацій назви цієї тварини у мовній картині світу поляків¹. Зокрема, в статті Я.Анусевича проаналізовано словникові дані з різних періодів розвитку польської мови і досліджено кількісні та якісні зміни, які відбувалися в системі ФО, що містять цей АК, тобто? Простежено зміну конотативного наповнення АК *kot* у польській мові. Дослідивши аналіз ФО з компонентом *kot* у синхронічному аспекті, К. Мосьолек-Клосінська окреслила доволі детальний образ kota в польській мові, а також порівняла конотації, закріплені за цим АК у мовній свідомості поляків, з конотаціями АК *pies*.

¹ Див. Anusiewicz J. Językowo-kulturowy obraz kota w polszczyźnie // Etnolingwistyka. T.3 / Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin, 1990. S.95–138; Mosiolek-Kłosińska K. Motywacja związków frazeologicznych zawierających wyrazy *pies* i *kot* // Etnolingwistyka. 7 / Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin, 1995. S.21–31.

В українському мовознавстві також проводяться дослідження семантики фразеологічного матеріалу з точки зору виявлення національної специфіки конотацій анімалістичних компонентів, зокрема компонента *kim*². Однак фразеологізми з цим компонентом дотепер не стали предметом окремого детального вивчення українськими мовознавцями. Пропонована стаття вирізняється зіставним аспектом дослідження фразеологічного матеріалу польської та української мов (який ще не проводився), що дасть змогу показати подібність (зумовлену спільністю географічних, історичних, культурних, релігійних факторів – врешті-решт, існуванням у єдиному для обох народів реальному світі) і відмінність образу аналізованого елемента дійсності в мовній картині світу українців і поляків.

У даній розвідці проаналізовано 40 фразеологічних одиниць – 19 української та 21 польської мови, що містять у своєму складі АК *kim-kot*. Під фразеологізмом розуміємо сполучення щонайменше двох слів, що має цілісне фразеологічне значення, характеризується експресивністю, стійкістю, відтворюваністю, але з допуском варіантності. Таким чином, у пропонованому дослідженні прийняте вузьке розуміння фразеології. Винятково, з метою підтвердження наявності певних конотацій у досліджуваних мовних картинах світу, до розгляду залучено прислів'я. Джерело фразеологізмів – фразеологічні та загальномовні словники української та польської мов³.

Мета дослідження полягає у виявленні на матеріалі фразеології специфіки конотацій АК *kim – kot* у мовній картині світу українців та поляків. Мета передбачає вирішити такі завдання: з'ясувати поняття “мовна картина світу” та “конотація”; окреслити семантичний статус компонента ФО і його роль у мотивації значення фразеологізму; виявити спільні конотації досліджуваного АК в українській та польській мовах; виявити відмінні конотації досліджуваного АК в українській та польській мовах; дослідити роль конотацій АК *kim – kot* у мотивації значення ФО.

У сучасній мовознавчій науці існує багато визначень поняття “мовна картина світу”⁴, однак усі вони об'єднані думкою: кожна національна мова пропонує власну неповторну інтерпретацію навколишньої дійсності, своєрідний спосіб бачення окремих елементів дійсності, в загальному спосіб організації дійсності та її впорядкування,

² *Вовк Н. Н.* Семантика и функции ФЕ с компонентом “кошка” в русском языке (в сопоставлении с украинским языком) // Учен. зап. Таврич. ун-та. Научный журнал. Серия “Филология”. 2007. Т.20 (59). №6. С.49–56; *Даниленко Л.І.* Національно-культурна семантика чеської фразеології. Київ–Коломия, 2000; *Коваль-Костинська О.В.* Стійкі порівняння з компаративним елементом-зоонімом в українській та болгарській мовах (національно-культурний аспект) // Компаративні дослідження слов'янських мов та літератур. Київ, 2001. С. 56–66; *Яновська Г.В.* Назви тварин в українській та англійській сленгових фразеологізмах // Учен. зап. Таврич. ун-та. Научный журнал. Серия “Филология”. 2007. Т.20 (59). №6. С.144–151.

³ *Удовиченко Г. М.* Фразеологічний словник української мови: У 2-х т. Київ, 1984; Фразеологічний словник української мови / Укл. В.М.Білоноженко, І.С.Гнатюк, В.О.Винничук та ін.: У 2-х т. Київ, 1999; *Bąba S., Liberek J.* Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny. Warszawa, 2002; *Inny słownik języka polskiego* / Red. M.Bańko: W 2 t. Warszawa, 2000; *Skorupka S.* Słownik frazeologiczny języka polskiego: W 3 t. Warszawa, 1974.

⁴ *Grzegorzczkova R.* Pojęcie językowego obrazu świata // *Językowy obraz świata* / Pod red. J.Bartmińskiego. Lublin, 1989. S. 42; *Pajdzińska A.* Znaczenie związku frazeologicznego // *Poznańskie Spotkania Językoznawcze 1* / Pod red. Z.Krzyżnińskiej i Z.Zagórskiego. Poznań, 1996. S.172; *Tokarski R.* Konotacja jako składnik treści słowa // *Konotacja* / Pod red. J.Bartmińskiego. Lublin, 1988. S. 358; *Bartmiński J.* Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata // *Językowy obraz świata* / Pod red. J.Bartmińskiego. Lublin, 1989. S. 104; *Maćkiewicz J.* Kategoryzacja a językowy obraz świata // *Językowy obraz świata* / Pod red. J.Bartmińskiego. Lublin, 1989. S. 52.

мова є тим фактом, який дає змогу розкрити властиве для даного народу бачення ієрархічного поділу дійсності, сприйняття або неприйняття певних цінностей тощо.

Це означає, що кожен народ по-особливому бачить, розуміє і сприймає об'єктивно існуючий світ. Нерідко одні і ті ж явища дійсності викликають різні реакції та уявлення у свідомості окремих етносів, різне ставлення і розуміння тих чи інших процесів та явищ. Як слушно зазначає Н.Сукаленко, уявлення кожної окремої нації про весь світ можуть суттєво різнитися; одні і ті ж явища дійсності можуть бути “опрацьовані” у двох різних культурах з діаметрально протилежних оціночних позицій (в одній культурі виключно під знаком позитивної оціночної модальності, а в іншій – залишаються непоміченими або оцінюються негативно)⁵. Тому мовні картини світу двох навіть генетично споріднених мов повністю не накладаються одна на одну.

Характерною ознакою мовної картини світу є те, що вона створена людиною, а отже, відтворює світ таким, яким його бачить, розуміє й оцінює людина. У мовній картині світу відображена така візія дійсності, яка є найзрозумілішою, найвигіднішою та найприйнятнішою для людини. Тому таке бачення й оцінка в багатьох випадках є доволі суб'єктивними, обумовленими тим, що людина сприймає себе мірилом усього у світі, де саме їй відведено привілейоване, центральне місце.

Найважливішим складником мовної картини світу народу, який репрезентує її специфіку і неповторність (національно маркує), є конотації. Термін “конотація” уже доволі давно ввійшов у науковий обіг, однак дотепер не має однозначного тлумачення. У мовознавстві конотацією називають різні мовні явища: 1) здатність однієї семантичної категорії чи граматичної форми відкривати місце для іншої⁶; 2) сукупність ознак, які становлять зміст назви⁷; 3) додаткові семантичні чи стилістичні відтінки, які надаються основному значенню і створюють емоційно-експресивне забарвлення висловлювання (урочистість, фамільярність тощо)⁸ і 5) сукупність ознак, які приписуються мовцем даній лексемі і не входять до інваріантного значення, однак разом з ним творять розширену характеристику даної лексичної одиниці і пов'язані з нею в суспільній свідомості⁹. Для пропонованого дослідження приймаємо останнє (розширене) трактування конотації: сукупність ознак, якою носії мови наділяють певну лексему, усі другорядні характеристики слова (такої думки дотримуються Р.Токарський¹⁰, Є.Бартмінський¹¹, А.Пайдзінська¹², Л.Йорданська, І.Мельчук¹³).

⁵ Сукаленко Н. И. О различной степени сокрытия смыслов культурных таксонов // Фразеология в контексте культуры. Москва, 1999. С.70.

⁶ Goląb Z., Heinz A., Polański K. Słownik terminologii językoznawczej. Warszawa, 1968. S.22–23.

⁷ Encyklopedia wiedzy o języku polskim / Pod red. S. Urbańczyka. Wrocław etc, 1978. S. 158.

⁸ Пустовіт Л.О., Скопненко О.І., Сюта Г.М., Цимбалюк Т.В. Словник іншомовних слів. Київ, 2000. С.234.

⁹ Jordanskaja L., Mielczuk I. Konotacja w semantyce lingwistycznej i leksykografii // Konotacja / Pod red. J.Bartmińskiego. Lublin, 1988. S. 12.

¹⁰ Tokarski R. Konotacja jako składnik treści słowa // Konotacja / Pod red. J. Bartmińskiego. Lublin, 1988. S.35–54.

¹¹ Bartmiński J. Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji // Konotacja / Pod red. J.Bartmińskiego. Lublin, 1988. S. 173 – 185

¹² Pajdzińska A. Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów // Konotacja / Pod red. J.Bartmińskiego. Lublin, 1988. S. 66 – 83. Pajdzińska A. Znaczenie związku frazeologicznego // Poznańskie Spotkania Językoznawcze 1 / Pod red. Z.Krażyńskiej i Z.Zagórskiego. Poznań, 1996. S.168–173.

Такі характеристики не завжди підтверджені дійсністю, вони є певним стереотипним уявленням про предмет (виникають на основі вірувань, уявлень, переконань, суб'єктивних оцінок носіїв мови). Власне конотації є тим фактом, який забезпечує близькість та успішність комунікації носіїв однієї мови, об'єднаних подібністю життєвого досвіду, усвідомленням, сприйняттям та емоційним ставленням до певних явищ дійсності. Саме вони (втілені в метафорах, дериватах, фразеологізмах) є найяскравішим свідченням специфіки сприйняття певним мовним колективом назви того чи іншого елемента дійсності.

Перш ніж розпочати аналіз семантики фразеологізмів з АК *kim – kot* з точки зору виокремлення конотацій, які стали джерелом появи ФО в українській та польській мовах, необхідно з'ясувати проблему семантичного статусу компонента ФО і його ролі в формуванні значення ФО. Проблема полягає в тому, що в теорії фразеології існує погляд, згідно з яким компонент ФО вважається позбавленим ознак слова аж до його цілковитої десемантизації¹⁴. Однак переважна більшість учених відмовляється від абсолютизації асемантичності компонента ФО, не абсолютизуючи при цьому його семантичності. Такий компромісний підхід, як слушно зауважує дослідниця А.Кравчук¹⁵, зумовлений врахуванням усієї різноманітності фразеологічного матеріалу за критерієм ступеня ідіоматичності ФО, адже у фразеологічних сполученнях кожен компонент є семантично наповненим, тоді як у фразеологічних єдностях та особливо в фразеологічних зрощеннях семантика окремого компонента губиться в загальній структурі фразеологічного значення¹⁶. Стосовно питання ролі компонента ФО у формуванні її значення більшість дослідників дотримується думки, що і використання певного компонента, і значення цілої ФО мотивується семантикою відповідного слова у вільному вживанні¹⁷ або хоча б певними “інгредієнтами” його денотативного значення¹⁸ чи конотаціями¹⁹. Доволі детально роль потенційних семантичних ознак слова у мотивації фразеологічного значення визначила польська дослідниця фразеології А.Пайдзінська²⁰, яка вважає, що мотивацію багатьох ФО “можна знайти в семантичних характеристиках компонентів”²¹. Особливо це стосується, як наголошують В.М.Білоноженко та І.С.Гнатюк, компонентів-соматизмів, лексем на

¹³ *Jordanskaja L., Mielczuk I.* Konotacja w semantyce lingwistycznej i leksykografii. S.11–26.

¹⁴ *Демський М.Т.* Українські фраземи й особливості їх творення. Львів, 1994. С.6.; *Молотков А.И.* Основы фразеологии русского языка. Ленинград, 1977. С.26.

¹⁵ *Кравчук А.М.* Польська фразеологія з ономастичним компонентом. Львів, 1999. С.34.

¹⁶ *Мелерович А.М.* О семантической и грамматической характеристике слов-компонентов в составе фразеологических единиц // Фразеологизм и слово в русском языке / Под ред. Е.И.Дибровы. Ростов-на-Дону, 1983. С.19–26.

¹⁷ *Жуков В.П.* Семантика фразеологических оборотов. Москва, 1978. С. 80.

¹⁸ *Митина Т.В.* Фразеологический компонент и его семантическая значимость // Вопросы лексикологии германских языков: Сб. науч. тр. Моск. гос.пед. ин-та иностр. яз. Вып.139. Москва, 1979. С. 137.

¹⁹ *Парій А.В.* Роль конотацій у формуванні фразеологічного значення // Мовознавство. 1998. № 1. С.45.

²⁰ *Pajdzińska A.* Elementy motywujące znaczenie w składzie związków frazeologicznych // Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej: W 6 t. / Pod red. M.Basaja, D.Rytel. Wrocław, 1982. T.1. S.81–87, *Pajdzińska A.* Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów // Konotacja / Pod red. J.Bartmińskiego. Lublin, 1988. S.67–82.; *Pajdzińska A.* Znaczenie związku frazeologicznego // Poznańskie Spotkania Językoznawcze / Pod red. Z. Krążyńskiej i Z. Zagórskiego. Poznań, 1996. S. 168–173.

²¹ *Pajdzińska A.* Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów. S. 81.

позначення тварин та рослин, які нерідко “програмують створення цілих фразеологічних серій”²².

Група фразеологізмів, що містять АК *kim – kot*, доволі велика. Зважаючи на постійну присутність kota в житті обох етносів, слову *kim – kot* у польській та українській мовах приписується багато конотаційних рис, які вимальовують образ kota та мотивують значну кількість фразеологізмів. Зокрема, підґрунтям для виникнення багатьох з них стали спостереження за способом життя kota, а саме елемент значення слова *kim*: “кіт полює на мишей”. Ця ситуація лягла в основу появи низки ФО: *bawić się jak kot myszka/myszka, igrać się jak kot myszka/myszka* зі значенням “показувати свою вищість над кимсь, отримуючи від цього задоволення”, *zabawa w kotka i myszkę* і подібна за значенням *bawić się w kotka i myszkę* зі значенням “дражнити когось, використовуючи свою перевагу, вести стосовно когось облудливу, нечесну гру”, *gratися в kota й мишу/мишку* зі значенням “хитрувати, лукавити, затаювати що-небудь”. Конотаційні складники значення компонента *kot – kim*, що актуалізуються в вищенаведених ФО, вимальовують образ kota як сильнішої істоти, яка використовує свою перевагу стосовно слабшої. Вищенаведені ФО мотивовані такими конотаціями АК *kim – kot*: “сила”, “влада”, “перевага”, “безжалісність”, “підступність”, “лукавство”. Однак ці ознаки приписуються котові в основному лише щодо миші. Тобто слова *kim – kot* і *миша – mysz*, вжиті в одній ФО, в польській та українській мовах символізують антонімічні поняття: сила – слабкість, володар – підданий.

Іншою ознакою kota, що актуалізується у фразеології обох мов, є його недружні стосунки із собакою: *żyć jak pies z kotem* – “ненавидіти одне одного, безперервно сваритися” і *жити, як кіт з собакою* – “жити без злагоди, постійно ворогуючи, сварячись”. Однак ані в польській, ані в українській мовах не засигналізовано того, що в стосунках kota із собакою кіт є твариною слабшою, яку зазвичай атакує і переслідує собака. Це є виразним свідченням того, що мова селекціонує реальні факти – одні відображає, інші залишає поза увагою.

Деякі ФО з досліджуваним АК мотивовані конотаціями, пов’язаними з біологічними характеристиками kota, його зовнішнім виглядом. Зокрема, у ФО *tyle co kot parłakał* (і українській як *кіт наплакав*) зі значенням “дуже мало, незначна кількість” та в українському фразеологізмі *котові на сльози нема* – “дуже мало” актуалізується конотаційна риса kota: “кіт не плаче”. У зв’язку з вищенаведеними ФО виникає запитання: чому саме несхильність kota до плачу була помічена і відображена у фразеології, а така ж риса інших тварин не привернула до себе уваги? Можливо, це пов’язано з іншими конотаціями kota, зокрема розглянутими вище, що актуалізуються в ФО типу *zabawa w kotka i myszkę*, де кіт постає жорстоким та немилосердним переслідувачем миші.

І в українській, і в польській мовах функціонують фразеологізми, мотивовані ще однією рисою kota: “котячі голоси неприємні для людського вуха”. Як ось: *kocia mizuka* – “галас, вереск, писк як прояв незадоволення чимось або з метою комусь надокучити” і *котячий концерт* – “безладні співи, музика”.

Форма голови kota (її випуклість) мотивує польський фразеологізм *kocie lby* зі значенням “бруківка”. Ця риса зовнішності kota не зауважена в українській мовній

²² Білоноженко В.М., Гнатюк І.С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ, 1989. С. 28.

картині світу. Зате в українській фразеології, на відміну від польської, функціонує ФО, мотивована конотацією “кіт має гострі кігті”: *коти шкребуть на серці* – “хтось хвилюється, перебуває у стані тривоги”.

Найбільше фразеологізмів мотивовано рисами “вдачі” kota (не особливостями його організму чи способу життя). Ці суб’єктивні риси носії тієї чи іншої мови приписують тварині на підставі проекції цінностей, обов’язкових у людському світі, на тваринний світ. Чинниками, які впливають на виникнення певного уявлення про образ тієї чи іншої тварини, безперечно, є фольклор, література, Біблія і насамперед – особливий спосіб сприйняття й інтерпретації об’єктивної дійсності певним мовним колективом, який, як слушно зауважує Т. Холувка²³, заражений первородним гріхом піддаватися позапізнавальним імпульсам – почуттям, прагненням, інтересам, амбіціям. У свідомості носіїв досліджуваних мов кіт переважно наділений негативними рисами (взагалі тваринний світ людина сприймає як світ нижчий, а отже, оцінює його в основному зі знаком мінус). Але з фразеологізму *kot, który chodzi własnymi drogami*, що має значення “людина незалежна, самостійна, індивідуаліст”, виявляється деякою мірою позитивна риса kota у польській мовній картині світу (яка прижилася в ній, будучи запозиченою з назви роману Р.Кіплінга): поляки трактують kota як індивідуаліста та самітника, приписують йому такі риси, як незалежність і самостійність (порівн. російське *кошка, которая гуляет сама по себе*).

Дещо затемненою є семантика фразеологізму *odwracać/odwrócić/wykręcać kota ogonem* – “перекручувати факти на свою користь”. Можливо, він виник на основі актуалізації конотаційного уявлення поляків про kota, який завжди лягає так, як йому хочеться, не терпить нав’язаної йому пози. Тобто, у мовній картині світу поляків кіт уявляється твариною непоступливою та незалежною. Позитивне сприйняття kota як спритної тварини містить прислів’я *Kot zawsze pada na cztery łapy – Kim завжди padae na чотири лапи*, яке вживається на позначення спритної особи, що успішно виходить із скрутних ситуацій. Мотивацією виникнення такого прислів’я є біологічна ознака kota: він уміє безпечно приземлятися, коли стрибає з великої висоти. Така здатність kota у свідомості обох народів викликала асоціацію зі спритністю.

У наведених нижче ФО актуалізуються негативні конотації kota (“неправдивість”, “фальш”): *kocia wiara* – “неістинна, неправдива віра з точки зору католицизму”, *falszowy jak kot* – “дуже фальшивий”, *żyć z kimś na kocią łapę* – “жити з кимсь без шлюбу”. Пов’язані з АК *kim – kot* конотації неправдивості та фальші невластиві для української мовної картини світу. В мовній картині світу українців кіт постає передовсім як жадібний ласун, зокрема, така ознака проявляється в ФО *допастися як кіт до сала* – “допастися жадібно, дуже енергійно”, *поглядати/позирати як кіт на сало* – “поглядати ласо, пристрасно”, *кидатися як кіт на мишу/до миші* – “кидатися жадібно, пристрасно”, *не все коту масниця* – “закінчилось веселе, безтурботне життя, не все комусь щастить”. Фразеологізм, мотивований цією конотацією, функціонує також у польській мові: *patrzeć jak kot na szperkę* – “ласо дивитися”.

У мовній свідомості поляків кіт пов’язаний з конотаціями дурості. Свідченням цього є фразеологізми *jest mądry jak Maćków kot* – “хтось несповна розуму, хтось

²³ Holówka T. Myślenie potoczne. Heterogeniczność zdrowego rozsądku. Warszawa, 1986. S. 24.

поводиться ненормально, невірноважено” і *mieć kota/dostać kota*, який використовується на позначення нерозумної людини, де дурість поєднана з невмінням панувати над емоціями, шаленством. Можливо, фразеологізм *kocie lby* зі значенням “бруківка” деякою мірою також мотивований такою конотацією. Якщо поляки уявляють kota дурнем, то, відповідно, і його голова, яка традиційно є метафорою вмістилища розуму, трактується як невіддатлива на розумні аргументи чи докази (така ж, як і тверда бруківка). У мовній свідомості українців кіт такою ознакою не наділений.

Фразеологізм *pierwsze koty za ploty* зі значенням “перші результати часто невдали”, мабуть, мотивований досвідом людей, який давав підстави стверджувати, що котенята, які народжуються першими, є слабкі та кволі.

Низка фразеологізмів з досліджуваним компонентом мотивована образом kota як учасника народних традиційних дій, побуту. Сюди, наприклад, належить польський фразеологізм *latać/biegać jak kot z pecherzem* – “гарячково, нервово бігати з одного місця в друге з метою щось залагодити”, який виник, на думку Ю. Кшижановського²⁴, на основі спостережень за поведінкою kota під час вуличної забави, яка полягала у прив’язуванні до хвоста тварини висушеного рибацького міхура, наповненого горохом. Коли міхур бився об землю, здійснювалося торохкотіння у kota за спиною. Тварина розгублювалась, панікувала і кидалась у різні боки.

З давнім звичаєм купувати kota на ярмарку пов’язаний фразеологізм *kupować/kupić kota w worku* (“придбати що-небудь, не знаючи його якості”), який має еквівалент в українській мові – *kota в мішку купувати*. Польський дослідник В.Копалінський²⁵ зауважує, що ця ФО існує в багатьох мовах ще з XIII ст., що свідчить про популярність kota як товару в ті часи.

У наступних фразеологізмах компонент *kot* не пов’язаний з котом-твариною. ФО *drzeć z kimś koty* – “бути з кимсь у незгоді, сваритися з кимсь” виникла, як вважає В.Копалінський²⁶, на основі поведінки людини під час гри в кості, яку називали *koty* або *kuty* (*kot, kut* – “кістка, кость”). А у фразеологізмі *popędzić/pogonić komuś kota* зі значенням 1) “змусити когось покинути якесь місце, вигнати когось звідкись”, 2) “допекти комусь, надокучити” слово *kot* вжите в значенні “заєць” (так називають зайця на мисливському жаргоні²⁷).

Одним із завдань, поставлених нами у цій статті, є з’ясування ролі АК *kim – kot* у формуванні значення ФО. Розгляд досліджуваного фразеологічного матеріалу дає змогу виокремити кілька груп залежно від того, якою є семантична наповненість аналізованого АК у формуванні значення фразеологізму. До першої (найчисленнішої) групи належать ФО, в яких конотації саме АК *kim – kot* є основними мотиваторами значення фразеологізму. Сюди входять ФО *kocia muzyka; котячий концерт; kocie lby; komi шкребуть на серці; kot, który chodzi własnymi drogami; Kot zawsze pada na cztery łapy* (і *Kim завжди падає на чотири лапи*); *kocia wiara; fałszywy jak kot*;

²⁴ Krzyżanowski J. Mądrzej głowie dość dwie słowie. Trzy centurie przysłów polskich. Warszawa, 1988. S.241.

²⁵ Kopański W. Słownik mitów i tradycji kultury. Warszawa, 1958. S.530.

²⁶ Ibid. S.530.

²⁷ Anusiewicz J. Językowo-kulturowy obraz kota w polszczyźnie // Etnolingwistyka. Nr 3 / Pod red. J.Bartmińskiego. Lublin, 1990. S.95–138.

donaśc się jak kim do sala; patrzeć jak kot na szperkę; mieć kota/dostać kota. До другої групи належать ФО, для яких характерним є розподіл мотиваційної сили, що формує значення ФО, між кількома компонентами: *bawić się jak kot myszą/myszka, igrać się jak kot myszą/myszka, grać się w kota i miuś/miushu, zabawa w kotka i myszkę, żyć jak pies z kotem i жити, як кіт з собакою* (АК, вжиті суміжно в цих ФО, однаковою мірою формують їх значення). Окрему групу утворюють ФО, для яких характерним є деякий спад семантичної значущості АК при формуванні значення ФО, коли основний акцент мотивації семантики ФО перенесено на інший, неанімілістичний компонент при збереженні АК за собою допоміжної мотивуючої сили. Тут ми розглядаємо ФО *żyć z kimś na kocią łapę* (мабуть, основний акцент переосмислення лягає на неанімілістичний компонент *łapa* (кінцівка тварини), який протиставляється руці (людській кінцівці), подавання якої жінкою чоловіку є символом законного життя у шлюбі – відповідно кінцівка тварини (істоти нижчої в ієрархії, створеній людиною в мовній картині світу), вжита в контексті укладання шлюбу (дії, характерної для світу людей), наділяється конотаціями невідповідності, ненормальності. Однак АК *kim – kot* (його конотації фальші та неправдивості) у формуванні значення цієї ФО також відіграють важливу роль. У випадку ФО *nie все кому масниця* мотиваційна перевага належить компоненту *масниця* – період розваг перед Великим постом, а в ФО *jest mądry jak Maćków kot* мотиваційна сила розподілена між АК *kot* та компонентом *Maćków* – часто *Maciek* у фольклорних текстах – дурень, недотепа. Ще одну групу формують ФО, мотивація яких є затемненою і не зовсім зрозумілою: *odwracać/odwrócić/wykręcać kota ogonem i pierwsze koty za ploty* (можливо, вибір компонента цієї ФО мотивований потребами рими). А ФО *latać/biegać jak kot z pecherzem, kupować/kupić kota w worku – kota w miuśu kupувати* виникли в результаті метафоричного переосмислення ситуацій, в яких кіт виступав дійовою особою (тобто, конотації самого АК *kim – kot* не вплинули на формування значення ФО). У випадку ФО *drzeć z kimś koty* та *popędzić/pogonić komuś kota* компонент *kot* ужитий в його вторинних значеннях.

Проведене дослідження дає підстави зробити кілька висновків. У силу географічної, історичної, культурної і генетичної близькості українців і поляків образ kota у досліджуваних мовних картинах світу має багато спільних рис: в обох мовах за компонентом закріплені конотації переваги, безжальності щодо слабшої миші, незгоди у співжитті з собакою; і українці, і поляки вважають kota спритним, таким, що не плаче, любить поласувати і чий нявкіт викликає роздратування. Однак у мовній картині світу поляків *kot* наділений більшою кількістю конотацій, і у свою чергу, образ kota є багатшим і докладнішим: тут кіт “самітник”, “індивідуаліст”, “фальшивий”, “нещирий”, “дурний” (такі конотації нехарактерні для української мови). Специфіка національного сприйняття досліджуваного АК в мовній картині світу українців пов’язана з конотацією “кіт має гострі кігті”, якої не виявлено у польській фразеології.

Для більшості ФО, що містять у своєму складі досліджуваний АК, компонент *kim – kot* є стрижнем мотивації їх значення. Основний акцент мотивації семантики ФО перенесено на інший, неанімілістичний компонент у випадку нечисленних фразеологізмів, зокрема, *żyć z kimś na kocią łapę, nie все кому масниця, jest mądry jak Maćków kot*. На даному етапі розвитку мови вже не вдається чітко усвідомити мо-

тивацийну силу досліджуваного АК в ФО *odwracać/odwrócić/wykręcać kota ogonem i pierwsze koty za płoty.*

CAT IN POLISH AND UKRAINIAN PHRASEOLOGY**Yuliya SAHATA**

*L'viv Ivan Franko National University
1, Universytets'ka str., L'viv, 79000
The Chair of Polish Philology*

The article undertakes the consideration of the world lingual picture and the concept of connotations as the most distinctive feature of the unique perception of the world by a certain nation. The article draws the analysis of the semantics of Polish and Ukrainian phraseological units with a component “кіт” (“cat”) – kot in the light of distinguishing connotations that are related to the word perception in the consciousness of Poles and Ukrainians. The research has demonstrated the high level of similarity of connotative perception of this animal by both nations, but has also shown specific connotations in the image of a cat in the lingual picture of Ukrainian and Poles.

Key words: phraseological unit, lingual picture of the world, connotation, animalistic component, phraseological meaning.

Стаття надійшла до редколегії 03.10.2007
Прийнята до друку 26.10.2007